

УДК 342.72:631(477)(061.3)+341.231.1+502.131:631

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.24>

Назарій САВИЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (nazarsavytskyi83@gmail.com)

Nazariy SAVYTSKYI

Higher Education Student of the Departments of Ukrainian History, Archaeology,
and Special Fields of Historical Sciences

Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University,
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (nazarsavytskyi83@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9589-1736>

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. *Мета статті* – провести комплексний аналіз сучасного стану земельної реформи в Україні, визначити стратегічні орієнтири її розвитку, оцінити відповідність міжнародним стандартам управління земельними ресурсами та виявити основні проблеми й виклики, що перешкоджають ефективному впровадженню реформ у правовому, економічному та соціальному вимірах. **Методологія дослідження** – у роботі застосовано комплекс методів, що дозволяють всебічно оцінити земельну реформу в Україні. Використано аналітико-описовий метод для систематизації законодавчих та стратегічних документів; порівняльно-правовий метод для зіставлення українського досвіду з міжнародними стандартами управління земельними ресурсами; системний підхід для оцінки взаємозв'язку правових, економічних та соціальних аспектів реформ; документальний та контент-аналіз для виявлення прогалин і тенденцій реформування; індуктивно-дедуктивний метод – для формування узагальнень та науково обґрунтованих висновків. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі сучасного стану земельної реформи в Україні з позицій стратегічного розвитку, міжнародних стандартів та правових інструментів. Автором узагальнено та систематизовано українські законодавчі акти, стратегічні документи та міжнародний досвід ведення земельних кадастрів, що дозволяє визначити ключові проблеми та виклики впровадження реформ у правовому, економічному та соціальному вимірах. Дослідження пропонує нові підходи до адаптації міжнародних практик та рекомендацій щодо удосконалення правового та управлінського забезпечення земельних відносин в Україні. **Висновки.** Земельна реформа в Україні потребує комплексного поєднання правового, економічного та соціального регулювання. Визначено стратегічні орієнтири розвитку, включно з прозорим земельним ринком та сучасними кадастровими системами за міжнародними стандартами. Виявлено ключові проблеми впровадження реформ, зокрема недостатній правовий захист, обмежену цифровізацію та слабкий контроль за використанням земель. Запропоновано адаптацію міжнародного досвіду для підвищення ефективності реформ та сталого розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: земельна реформа, земельне право, управління земельними ресурсами, міжнародні стандарти, сталий розвиток, правове регулювання, виклики впровадження.

LAND REFORM IN UKRAINE: STRATEGIC GUIDELINES, INTERNATIONAL STANDARDS, AND IMPLEMENTATION CHALLENGES

Abstract. *The purpose of this article* is to conduct a comprehensive analysis of the current state of land reform in Ukraine, identify strategic guidelines for its development, assess compliance with international standards of land management, and highlight the main problems and challenges hindering effective implemen-

tation of reforms in legal, economic, and social dimensions. **Research methodology.** The study employs a combination of methods to provide a holistic assessment of land reform in Ukraine. The analytical and descriptive method was used to systematize legislative and strategic documents; the comparative legal method to contrast Ukrainian experience with international land management standards; a systematic approach to evaluate the interconnections between legal, economic, and social aspects of reforms; documentary and content analysis to identify gaps and trends in the reform process; and the inductive-deductive method to derive generalizations and scientifically grounded conclusions. **Scientific novelty.** The novelty of the study lies in its comprehensive analysis of Ukraine's land reform from the perspectives of strategic development, international standards, and legal instruments. For the first time, Ukrainian legislative acts, strategic documents, and international experience in land cadastre management have been systematized, enabling the identification of key problems and challenges in implementing reforms across legal, economic, and social dimensions. The study proposes new approaches for adapting international practices and offers recommendations to improve the legal and administrative framework governing land relations in Ukraine. **Conclusions.** Land reform in Ukraine requires an integrated approach combining legal, economic, and social regulation. Strategic development guidelines have been identified, including the establishment of a transparent land market and modern cadastral systems aligned with international standards. Key challenges in implementing reforms include insufficient legal protection, limited digitalization, and weak oversight of land use. Adapting international experience is recommended to enhance reform effectiveness and support the sustainable development of the agricultural sector.

Key words: land reform, land law, land management, international standards, sustainable development, legal regulation, implementation challenges.

Постановка проблеми. Земельні відносини є одним з ключових складників економічного та соціального розвитку України, оскільки ефективне використання і охорона земельних ресурсів безпосередньо впливають на аграрний сектор, продовольчу безпеку та сталий розвиток країни. Попри багаторічні законодавчі ініціативи та прийняття нових нормативних актів, процес земельної реформи стикається з низкою системних проблем, таких як: неузгодженість законодавства, відсутність ефективного контролю за використанням земель, невідповідність української практики міжнародним стандартам управління земельними ресурсами. Науково-практичний інтерес становить не лише аналіз наявних правових та організаційних механізмів реформування земельних відносин, а й виявлення стратегічних напрямів розвитку, що можуть забезпечити баланс між економічною ефективністю, правовим захистом власників землі та сталим управлінням природними ресурсами. Особливо актуальним є дослідження методів адаптації міжнародного досвіду ведення земельних кадастрів та правового регулювання землекористування до українських реалій, що дозволяє підвищити ефективність реформ та мінімізувати соціально-економічні ризики.

Мета статті – провести комплексний аналіз сучасного стану земельної реформи в Україні, визначити стратегічні орієнтири її розвитку, оцінити відповідність міжнародним стандартам управління земельними ресурсами та виявити основні проблеми й виклики, що перешкоджають ефективному впровадженню реформ у правовому, економічному та соціальному вимірах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земельна реформа в Україні є багатовимірним процесом, що включає правові, економічні та соціальні аспекти. Основними стратегічними орієнтирами реформування земельних відносин є створення прозорого ринку землі, забезпечення ефективного управління земельними ресурсами, впровадження сучасних кадастрових систем та дотримання міжнародних стандартів. Аналіз національного законодавства показує, що наявні нормативні акти покривають значну частину правових питань, однак спостерігаються проблеми узгодженості законів, нормативні прогалини у сфері цифровізації кадастрів та недостатня захищеність прав власників землі. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду дозволяє виділити низку ефективних практик управління земельними ресурсами, зокрема інтеграцію електронних кадастрових систем, стандартизацію процедур реєстрації та контроль

за раціональним використанням земель. Адаптація цих практик до українських умов потребує врахування специфіки національного законодавства, організаційної структури державного управління та соціально-економічних особливостей сільських територій.

Особливу увагу приділено впливу земельної реформи на сталий розвиток аграрного сектору та соціальну стабільність. Ефективне управління земельними ресурсами має забезпечувати баланс між економічною вигодою, правами власників та охороною природного середовища. У контексті воєнного стану та обмежень, пов'язаних із зовнішніми та внутрішніми чинниками, виникає додатковий виклик – забезпечення правового регулювання землекористування в умовах надзвичайних ситуацій.

Земля є основою існування людини, що визначає її ключову роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Як основа екосистеми, чинник виробництва та об'єкт права власності вона становить підґрунтя сталого розвитку, умову соціального піднесення та добробуту людини. Політичні та економічні зміни, які розпочалися в країнах Центральної та Східної Європи на початку 1990-х рр., включно з Україною, також суттєво вплинули на сферу землекористування. У процесі земельної реформи в державі була змінена попередня система землеволодіння та встановлено нові принципи розвитку земельних відносин. Водночас це призвело до виникнення гострих соціальних, економічних та екологічних проблем. Питання збереження, раціонального використання та розширеного відтворення земельних ресурсів як основи сталого розвитку України набуло особливої актуальності [1, с. 4].

З набуттям Україною незалежності основним завданням землеустрою стало впровадження державної земельної політики та радикальна трансформація земельних відносин. Важливим аспектом у процесі земельної реформи стали роботи, які сприяли формуванню меж територій сільських та селищних рад, а також меж населених пунктів. Так, у результаті земельної реформи станом на 1 січня 1997 р. встановлено межі майже 18 тис. населених пунктів. Найбільші зміни відбулися у таких областях: Харківській – 1679, Житомирській – 1620, Сумській – 1482, Вінницькій – 1427, Хмельницькій – 416 та Одеській – 1006 населених пунктів. Найменші зміни зафіксовано у Львівській – 31, Тернопільській – 37 та Полтавській – 90 населених пунктів, а в Чернігівській області межі залишилися незмінними [2, с. 2].

Ефективне управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів можливе лише за умов наявності повної та чіткої інформації про землі, що перебувають у державній власності, а саме: до якої належить кожна земельна ділянка, її власників та іншої інформації, що характеризує кількісні та якісні показники земельних ресурсів. Сукупність таких геоінформаційних даних про земельні ресурси формує систему державного земельного кадастру [3, с. 5].

Незамінність землі як природного ресурсу визначена Основним Законом України – Конституцією, яка закріплює землю як основу національного багатства, що охороняється державою. Висока цінність земель в Україні загалом, а особливо як основи сільського господарства, зумовлена тим, що близько 60% території країни займають чорноземи – надзвичайно родючі ґрунти. Підхід до земельних відносин, успадкований від радянського періоду, передбачав державний монополізм у володінні землею. Однак із набуттям незалежності та переходом від планової економіки до ринкових відносин виникла нагальна потреба в проведенні земельної реформи [4, с. 623].

Україна є державою з високим потенціалом земельних ресурсів. На її території зосереджена третина світових запасів чорноземів, а рівень забезпеченості землею на душу населення є найвищим серед країн Європи. Сучасний стан земельних ресурсів дозволяє країні теоретично забезпечувати харчовими продуктами майже 180 млн осіб на рік [5]. Вона володіє найбільшою в Європі та однією з найродючіших у світі площею сільськогосподарських земель.

Із загальної території країни, що становить 60 млн га, 42,7 млн га (70,8%) займають землі сільськогосподарського призначення. З них 33 млн га – рілля, порівняно з 18 млн га у Франції, 12 млн га у Німеччині та 11 млн га у Польщі. Окрім того, Україна має третину світових запасів чорноземів – надзвичайно родючих ґрунтів, здатних забезпечувати високі врожаї за належних умов. Стратегічне географічне положення України з доступом до ринків сільськогосподарської продукції в Європі, на Близькому Сході, у Північній Африці та Азії створює передумови для використання сільськогосподарського потенціалу країни з метою стимулювання економічного зростання та підвищення рівня життя населення. Однак продуктивність сільського господарства в Україні значно поступається показникам інших європейських та конкурентних країн. Вартість доданої продукції сільського господарства на гектар у 2019 р. становила в Україні 355 дол. США, тоді як у Польщі – 792 дол. США, у Бразилії – 502 дол. США, у Німеччині – 1316 дол. США, у Франції – 1558 дол. США, у США – 456 дол. [6, с. 6].

Подібно до продуктивності сільського господарства земля не відіграє належної ролі в отриманні прибутків сільського населення та сприянні сталому розвитку сільських територій. Поточні орендні ставки за сільськогосподарські землі в Україні нижчі, ніж у інших європейських країнах, що підриває засоби існування значної кількості сільських землевласників і демотивує продуктивне використання земельних ресурсів. Так, у 2019 р. орендна плата за 1 га сільськогосподарської землі в Україні становила 80 дол. США, тоді як у сусідніх країнах – 194 дол. в Угорщині, 165 дол. США у Франції, 278 дол. США у Болгарії та 917 дол. США у Нідерландах та Італії. Внаслідок цього значна частина сільських землевласників позбавлена справедливої винагороди за один зі своїх найцінніших активів. Окрім того, незважаючи на те, що земля є основним ресурсом та активом сільських громад, її внесок у доходи місцевих органів влади залишається відносно низьким. Надходження, пов'язані із землею, становлять лише до 20% загальних бюджетних прибутків місцевих громад. Це зумовлено відсутністю повнофункціонального ринку продажу сільськогосподарських земель і ринкових цін, неефективним використанням земель, непрозорістю процедур тощо [6, с. 6].

Для забезпечення прозорості функціонування державного ринку землі першочергового значення набуває завершення повної інвентаризації та державної реєстрації земель державної і комунальної власності. Впровадження прозорих механізмів приватизації земель державної власності сприятиме ефективній реалізації державної політики децентралізації та забезпечить належне функціонування інституту місцевого самоврядування у сфері земельних відносин [7].

У вересні 2017 р. Україна формально набула статусу асоційованого члена Європейського Союзу (далі – ЄС), що стало результатом імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р., і відображало стратегічний курс держави на поступову інтеграцію у європейські політичні та економічні системи [8]. На 1 січня 2017 р. земельний фонд України становив 60,3 млн га, або близько 6% території Європи. Сільськогосподарські угіддя займали приблизно 19% європейських площ, з яких рілля становила 27%, що свідчить про високий земельно-ресурсний потенціал держави та його стратегічне значення для аграрного сектору й продовольчої безпеки континенту. Площа сільськогосподарських угідь на одну особу в Україні є найвищою серед європейських держав і становить 0,9 га, з яких 0,7 га припадає на рілля, тоді як середні показники по Європі становлять 0,44 га та 0,25 га відповідно. Загальна площа сільськогосподарських земель України сягає 42,7 млн га, що становить близько 70% території країни, тоді як рілля займає 32,5 млн га, або 78,4% усіх сільськогосподарських угідь [5].

Одним із ключових очікуваних економічних результатів впровадження земельної реформи є поступовий, а в окремих випадках – швидкий перерозподіл ринку сільськогосподарських земель. Внаслідок цього земельні ресурси врешті-решт переходять у власність осіб, переважно

юридичних, здатних забезпечити їхнє максимально ефективне використання, оскільки саме вони зможуть запропонувати вищу ціну за землю [9, с. 74]. На думку І. Грещука, Земельний кодекс України потребує доповнення положеннями, які б закріплювали об'єднані територіальні громади як самостійних суб'єктів правових відносин у сфері земельних ресурсів. Необхідним є чітке нормативне визначення їх правового статусу щодо володіння, користування та розпорядження землями, що перебувають у власності відповідних територіальних громад [10, с. 139].

Інститут права постійного користування землею з одночасним обмеженням кола суб'єктів у національному земельному законодавстві України створює значні правові колізії у контексті імплементації європейських норм. Таке правове регулювання не відповідає зобов'язанням України щодо адаптації національного законодавства до ЄС, що передбачає забезпечення рівних умов доступу до ресурсів та недопущення дискримінації суб'єктів господарювання [11, с. 24]. Аналіз правової практики та законодавчої бази ЄС свідчить про те, що право постійного землекористування визнане виключно як форма державної допомоги, що може застосовуватися лише за наявності обґрунтованої мети і у строго обмежених випадках. При цьому регламентація подібних інститутів здійснюється в рамках норм європейського законодавства про конкуренцію, зокрема статті 86 частини 1 Договору про заснування ЄС, яка встановлює критерії допустимості державної підтримки економічним суб'єктам. Українське законодавство, що передбачає обмеження кола суб'єктів права постійного землекористування, може розцінюватися як дискримінаційне і таке, що порушує принцип рівного доступу до ресурсів, закріплений у праві ЄС. Це створює правову основу для потенційних конфліктів між національними нормами та європейськими стандартами, що вимагає внесення відповідних змін до законодавства України з метою його гармонізації з правовими вимогами ЄС [11, с. 24].

За кордоном земельний кадастр охоплює не лише технічні процедури, а й упорядкований кадастровий процес, пов'язаний із реєстрацією земельних ділянок, іншої нерухомості та відповідних правових угод. Інформація, отримана в результаті ведення земельного кадастру, тісно пов'язана з обліком, оцінкою земельних ресурсів та аналізом їх стану й можливого використання для певних цілей. Історично кадастр спочатку виконував переважно фіскальну функцію; однак з кінця XIX ст. його правова роль, що стосувалася реєстрації та захисту прав на землю, значно зросла. Слід зазначити, що у зарубіжній практиці термін «кадастр» найчастіше асоціюється з поняттям «нерухомість». У цьому контексті нерухомість розглядається як соціальний конструкт, що включає інформацію про кількість, вартість та власність земельних ділянок і іншої нерухомості, яка невіддільно пов'язана із землею [12, с. 15].

Безсумнівно, вирішення зазначених проблем потребує вдосконалення правового регулювання якості сільськогосподарської продукції. Це охоплює дослідження правового регулювання відносин, пов'язаних із якістю сільськогосподарської продукції як об'єкта аграрного права; аналіз чинного законодавства та розробку рекомендацій щодо його удосконалення та ефективного застосування; гармонізацію національного законодавства з нормами країн ЄС та інших розвинених держав; а також розробку концепції системи правового регулювання якості сільськогосподарської продукції з урахуванням особливостей її виробництва на галузевому рівні [13, с. 325].

При цьому чинне законодавство України не містить комплексного, структурованого правового законодавчого акта, який би системно регулював питання якості сільськогосподарської продукції. Правові норми щодо цього питання містяться в документах різної юридичної сили, які переважно регламентують загальні питання якості та безпеки харчових продуктів, до того ж значна частина правових норм, що регулюють якість сільськогосподарської продукції, належить до відомчого законодавства [13, с. 326].

Висновки. Земельна реформа в Україні є багатовимірним процесом, що включає правові, економічні та соціальні аспекти, і спрямована на створення прозорого ринку землі та ефективне управління земельними ресурсами. Незважаючи на прогрес у законодавчому регулюванні, є проблеми неузгодженості норм, обмеженої цифровізації кадастрів та недостатнього правового захисту власників землі. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду показує необхідність упровадження сучасних кадастрових систем та стандартів реєстрації. Стратегічні орієнтири реформи передбачають сталий розвиток земельних ресурсів, підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь та стимулювання інвестицій. Успішне впровадження реформ вимагає інтеграції міжнародних стандартів, комплексного правового, економічного та організаційного регулювання, що забезпечить сталий розвиток аграрного сектору та соціально-економічну стабільність сільських територій.

Література

1. Novakovska I.O., Hunko L.A. Conceptual principles of land protection in context sustainable development : monograph. Kyiv, 2024. 293 p.
2. Mykhailov A., Makarova V., Kapinos N., Petrova N. Land Management's Development in the Period of Land Relations Reform in Ukraine. *Estudios de economia aplicada*. 2020. Vol. 38–4. P. 1–9.
3. Teremetskyi V., Komarnitskyi V., Shust H., Makarenko A., Ilkiv O., Krupnova L. Specifics of using and protecting land resources in Ukraine and foreign countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Vol. 24. Special Issue 1. P. 1–10.
4. Shynkaruk L., Yermolenko D., Buchniev M., Bulysheva D., Siryk Z., Tsokol O. Modelling of land relations in Ukraine in the period of institutional transformations. *International Journal of Management*. 2020. Vol. 11. Issue 4. April P. 622–633.
5. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text>.
6. WHITE PAPER. Strategy for the development of land relations in Ukraine. May, 2021. 61 p.
7. Аналітична довідка ООН. Земельна реформа. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/UN%20Policy%20Paper%20on%20LAND%20REFORM_UKR_FINAL.pdf.
8. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
9. Крилова І. Г., Юзик А. А. Земельна реформа в Україні. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «*Modern Economics*». 2022. № 31. С. 69–76.
10. Грещук Г.І. Правовий аналіз суб'єктного складу земельних правовідносин в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 133–140.
11. Заплітна І.А., Худоб'як Д.Я. Право постійного землекористування: проблемні аспекти правового регулювання та їх вирішення. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 2. С. 22–27.
12. Havrysh N., Slepnova K. International experience of legal ensuring the management of land cadastres in Ukraine. *European socio-legal and humanitarian studies*. 2024. No. 2. P. 12–19.
13. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колективна монографія / відп. ред.: Т.Є. Харитоновна, І.І. Каракаш. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 722 с.

References

1. Novakovska, I.O., Hunko, L.A. (2024). Sonceptual principles of land protection in context sustainable development: monograph [in English].
2. Mykhailov, A., Makarova, V., Kapinos, N., Petrova, N. (2020). Land Management's Development in the Period of Land Relations Reform in Ukraine. *Estudios de economia aplicada*, Vol. 38–4, P. 1–9. [in English].

3. Teremetskyi, V., Komarnitskyi, V., Shust, H., Makarenko, A., Ilkiv, O., Krupnova, L. (2021). Specifics of using and protecting land resources in Ukraine and foreign countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 24, Special Issue 1, P. 1–10. [in English].
4. Shynkaruk, L., Yermolenko, D., Buchniev, M., Bulysheva, D., Siryk, Z., Tsokol, O. (2020). Modelling of land relations in Ukraine in the period of institutional transformations. *International Journal of Management*, Vol. 11, Issue 4, P. 622–633. [in English].
5. Stratehiia udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy [Strategies for improving the management mechanism in the sphere of utilization and protection of agricultural lands of state ownership and their management]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
6. WHITE PAPER. (2021). Strategy for the development of land relations in Ukraine. [in English]
7. Analitychna dovidka OON. Zemelna reforma [Analytical opinion of the UN. Land reform]. Retrieved from: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/UN%20Policy%20Paper%20on%20LAND%20REFORM_UKR_FINAL.pdf [in Ukrainian].
8. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2014). [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. No. 40, St. 2021. [in Ukrainian].
9. Krylova, I.H., Yuzyk, A.A. (2022). Zemelna reforma v Ukraini [Land reform in Ukraine]. *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, No. 31, P. 69–76. [in Ukrainian].
10. Hreshchuk, H.I. (2018). Pravovy analiz subiektnoho skladu zemelnykh pravovidnosyn v Ukraini [Legal analysis of the subject warehouse of land legal entities in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky*, Vyp. 7, P. 133–140. [in Ukrainian].
11. Zaplitna, I.A., Khudobiak, D.Ya. (2023). Pravo postiinoho zemlekorystuvannia: problemni aspekty pravovoho rehuliuвання ta yikh vyrishennia [The right to land use: problematic aspects of legal regulation and their solutions]. *Halytski studii. Yurydychni nauky*, № 2, P. 22–27. [in Ukrainian].
12. Havrysh, N., Slepnova, K. (2024). International experience of legal ensuring the management of land cadastres in Ukraine. *European socio-legal and humanitarian studies*, No. 2, P. 12–19. [in English].
13. Aktualni problemy pravovoho rehuliuвання ahrarnykh, zemelnykh, ekolohichnykh ta pryrodoresursnykh vidnosyn v Ukraini: kolektyvna monohrafiia. (2018). [Current problems of legal regulation of food, land, environmental and natural resource relations in Ukraine: a collective monograph] / vidp. red.: T.Ye. Kharytonova, I.I. Karakash. Odesa: Vydavnychy dim «Helvetyka». [in Ukrainian].

Стаття надійшла 08.10.2025

Стаття прийнято 25.10.2025

Стаття опублікована 22.12.2025